

ЛЯСКОВЕЦ, ЗАНАЯТИ И ТЪРГОВИЯ ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО

Светла АТАНАСОВА

***Abstract:** The revival town Lyaskovetz enjoys a privileged status since 1538 to 1810, reaffirmed repeatedly by issued Sultan farms. By the promulgation of reforms in the Ottoman Empire in 1839, the special rights of vakaf settlements Lyaskovetz, Arbanassi, Gorna Oryahovitsa and Dolna Oryahovitsa reviewed and privileges were finally abolished during the reign of Sultan Abdul Azis (1861-1876). The territorial expansion of Ljaskovec in the XIX century in the east and northeast, following the accession of individual neighbourhoods and villages, as Chertovets and Guiran, the dumbbell strategically favourable location and fertile soils represent some of the key prerequisites for economic affluence of local residents.*

The village is within the boundaries of the Tarnovo district and is managed by the district governor. Chertovets neighbourhood came under the tutelage of the military governor. The seat of local government and municipal government are in "Konak", situated in the neighbourhood "St. Nicholas". In 1880 Lyaskovetz changed its city status.

The economic outlook of Ljaskovec during the Renaissance formed by the developed sectors sericulture, viticulture and horticulture. Very important persons for the economy revival are the local merchants and large landowners Burovi, Uzunovi, Paskovi, Getsovi, Kranzovi, Sekulovi, Giranlievi and Kozlevi.

The business leaders shift their capitals in the purchase of taxes and government concessions. They have large farms and agricultural holdings.

From the middle of the XVIII century until the last decades of the XIX c. are approved capitalist production structures in the settlement. The renaissance merchants create a monopoly in the silk market and organize domestic industries in Lyaskovetz and surrounding villages.

Since the 70s to the late XIX century in retail dealing are the brothers Guguchkovi, Dossey Tsonev, Dimitar Yordanov, Dimitar Obreshkov, Ivan T. Byrzakov, "Mosko Ivanov Praninov and Co", Nikola Boyadzhiev, Pencho Genov, Stamo Milanov Stefan Klatev, Tosho Byrzakov.

With the trade of timber and building materials dealing firms' Dimitar Yor-

danov and son "and Gancho Ivanov. Principal exporters of vegetables are Avram Manolov, Atanas Panayotov, George Iv. Tabakov and Ivan Georgiev Tabakov. Petar Petrov dealing with sewing machines. With sales of tiles deal Yorgo h. Atanasov Kondev and Yordan Yordanov.

Famous traders of manufacturing products rank are Atanas Slavoev, Hadji Vasil, Dimo Parashkov, "Ilya Kanev and Co", "Yordanov Petkov", Nicolas Tsutsumanov, Bogdan Ivanov Madzhunkov, Marin Yordanov Rashov, Mosko Hr. Rashev, Petar Petkov, Hristo Yordanov, Hristo Syarov. Until the Liberation the factory industry is very rarely used. In the village operate four mills flour, owned by Vasil Strashilova, "Dimitar A. Burov and Co" and Stephen N. Trifonov.

Key words: *Ljaskovec, Renaissance, crafts, trade during, capitalist production structures*

JEL: F16

През Възраждането Лясковец се ползва с привилегирован статут, потвърждаван многократно с издадените султански фермани от 1538 г. до 1810 г. С обнародването на „Танзимати-Хайрие“ през 1839 г., особените права на вакъфираните села Лясковец, Арбанаси, Горна Оряховица и Долна Оряховица са преразгледани, а привилегиите им са окончателно премахнати при управлението на султан Абдул Азис (1861–1876). До втората четвърт на XIX в. се формира архитектурният облик и демографския състав на селището, структурирано в пет махали, разположени около църквите „Св. Никола“, „Св. Димитър“, „Св. Георги“, „Св. Атанас“ и „Св. Васил“ [Draganova, T. 1994: 76]. Лясковец наброява 6 000 жители и 1000 домакинства. Териториалното разрастване в посока изток и североизток, след присъединяването на отделни махали и села, като Чертовец и Гиран, стратегически благоприятното разположение и плодородните почви се явяват едни от основните предпоставки за икономическото замогване на местните жители [Minev, D. 2004: 42, 45–46].

През XIX в. Лясковец влиза в границите на Търновския санджак и се управлява от мюдюрин (околийски управител). Махалата Чертовец попада под опеката на бюлюк-башия (военен управител). В административен план селището е пряко подчинено на търновския мютесариф (окръжен управи-

тел). Седалището на местната власт и общинското управление се намират в „конака“, ситуиран в махалата „Св. Никола“. През 1880 г. Лясковец променя своя статут на град [Minev, D. 2004: 54–55].

Сведения за социалния и икономически облик на възрожденското градче от края на XVII в. и началото на XVIII в. предоставя османотурски регистър за поголовния данък „джизие - и - геберан“, с който е обложено мъжкото християнско население в селищата от Търновски и Разградски санджак. Данъчният документ се съхранява в Ориенталската архивна колекция на Народната библиотека в София. Той е реставриран, сравнително добре запазен, с размери 44,3/16 см. Липсват първата и последна страници. Авторът на превода от османотурски на български език Петко Груевски съпоставя регистъра с други османски паметници. Отчитайки дипломатико-палеографските особености, той достига до заключението, че документът е съставен през последното десетилетие на XVII в. В частта, с която разполагаме, номерацията на листите е направена условно от л. 16 б до л. 22 б. и съдържа информация за мъжкото население от селата Арнауд (Арбанаси), Рахониче – и-кебир (Горна Оряховица), Лескофче (Лясковец) и Рахониче – и-зир (Долна Оряховица). Лицата от мъжки пол са записани в повечето случаи с лично и бащино име, посочват се отличителни белези. При някои фигурират професионалните занимания, религиозното и етническо самоопределяне – „рум“, „грък“, „албанец“, „българин“.¹

Жителите на Лясковец според имущественото им състояние попадат в три категории. Към висшата категория принадлежат 32 души, към средната 141 души, а в ниската са записани 306 души. В регистъра липсва информация за професионалните занимания на богатите лясковчани. Не са посочени източниците, от които придобиват имоти и финанси. Въпреки това считам, че именно те формират прослойките на търговци, предприемачи и едри земевладелци, които променят стопанския облик на възрожденското градче до края на XVIII в. В категорията на заможните жители фигурират имената на поп Драган, Драган Слафчо, Георги Стоян, Добре Душо, поп Петър, Никола Стано, Кале Почо, Тодор Мирчо, Моско Чочо, Йорго Тодор, Никола Йован,

---

¹ Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ), Ориенталска архивна колекция (ОАК), ВД 97–12, л. 16–22.

Йорго Стат, Никола Доросо, Кондо Лефти, Аврам Ореш (преселник от с. Ореш, Свищовско), Пенчо Стоян, Никола Моско, Стоян Моско, Тодор Ризо, Гьон Димарк, Нико Димо, Кино (Кито, Гино) Павле, Тодор Пометко, Димо Стамо, Сифчо Михо, Йорго Яно, Васил Петре, Никола Павле, поп Тодор, Тодор Кирьо (Гирьо).²

В средната и ниска категория данъкоплатци попадат жители, които упражняват различни занаяти или се занимават със земеделие. Средно заможни лясковчани са Недо Йован – шивач и Люцкан Кюречки (кюркчия). Нико Касаб (касапин, дребен търговец) попада в ниската категория. В края на XVII в. и началото на XVIII в. със земеделие в Лясковец се занимават Павле Никола, Тодор Димо, Петре Манол, поп Кондо, Мирчо Русе, Яно Йорго, Йован Моско, Пено Янчо, Стоян Добре, Петре Стойко, Яно Йован, Стойко Димо и Петре Калоян. Те са регистрирани в средната имотна категория.

За развитието на градското стопанство свидетелства и факта, че много от пълнолетните мъже – 150 на брой са записани в регистъра като „ратай” и принадлежат към ниската категория данъкоплатци. Многократното споменаване в данъчния документ на професията „земеделец” навежда на мисълта, че в началото на XVIII в. значителна част от работоспособното мъжко население на Лясковец е ангажирано с градинарство и лозарство.

В османския регистър под № 254 в ниската категория е вписан Димитър Кале. След името му фигурира прозвище „кетхуда” и професионално занимание „ратай”. Прозвището „кетхуда” има няколко значения. Първото тълкуване определя лицето, като пълномощник или представител на професионално сдружение. Второто тълкуване се използва в някои райони за овчари или собственици на стада с овце.³ В Лясковец са развити занаятите терзийство, кожухарство, касапство, градинарство и лозарство. Наличието на професионални еснафски сдружения за защита на интересите на производителите обяснява и ролята на Димитър Кале в една подобна структура. От друга страна, въпросният данъкоплатец принадлежи към ниската имотна категория. Този факт навежда на мисълта, че той се занимава по-скоро с отг-

---

² НБКМ, ОАК, ВД 97–12, л. 20 б.

³ НБКМ, ОАК, ВД 97–12, л. 20 б.

леждането на овце, а не с ръководни функции в управителното тяло на кожарския и кожухарския еснаф.

Тук следва да се отбележи, че в османските регистри данъкоплатците се записват с професията, от която получават основни доходи. В редица случаи местните жители практикуват и други занимания, които им осигуряват допълнителни печалби. Именно тези детайли липсват във фискалните документи и не позволяват да се изгради пълна представа за финансовите възможности на лясковските производители и предприемачи в началото на XVIII в.

Земеделието е едно от основните занимания на лясковчани през XVIII в., но не така стои въпроса в средата на следващото столетие. В „Описание на Лясковец“ от 1859 г. Павел Калянджи споменава за посеви на жито и ечемик, като част от личните стопанства. Земеделието той свързва единствено със задоволяване на нуждите на отделните домакинства [**Draganova, T. 1994: 85**]. Според Димо Минева производството на зърнени култури е в ограничени количества, но местните жители продават стоката на търговци, прииждащи от балканските селища [**Minev, D. 2004: 254**].

Слабо развито остава скотовъдството. Местните жители отглеждат волове и биволи, които използват като впрегатни животни. През XVIII в. лясковчани широко практикуват кираджийството и превозват търговски товари между Стара планина и река Дунав. Богатите жители отглеждат и коне за езда. Според статистиката от 1877 г. в Лясковец има 1081 вола, 476 овце, 48 коня, 30 магарета, 21 свини, 20 крави, 18 биволи, 4 биволици, а в един от кварталите Чертовец има 122 овце, 60 вола, 2 коня и 2 бивола [**Draganova, T. 1994: 85**].

Традиционно развит отрасъл през XIX в. е лозарството. Лясковчани усвояват обработката на лозовите насаждения от местните монаси от манастира „Св. Петър и Павел“, които произвеждат грозде за лични нужди. С отглеждането на лозята и прибирането на реколтата се занимават предимно жените. Всяка домакиня добива между 200 и 800 ведра вино годишно производство [**Draganova, T. 1994: 87**].

Увеличението на данъците върху дялом лозе през 1851 г. от централната власт предизвиква недоволство сред местните производители

[**Dokumenti. 1951:** 22].

След 1860 г. лясковчани изнасят грозде, вино и ракия във всички селища между Дунав и Стара планина и най-вече в Габрово [**Draganova, T. 1994:** 87]. Познавайки се на статистически данни от втората половина на XIX в., Моско Москов пресмята, че годишното производство на ракия възлиза на 300 000 литра, а добивът на вино достига до 1 500 000 литра. От продадените стоки лясковчани реализират приходи от 2 000 000 лева. [**Moskov, M. 2009:** 208].

През 1884 г. старите лозови масиви се изкореняват и засаждат с нови американски лози. За изключителните умения на местното население в развитието на този занаят, свидетелства френският агроном Феной, който пише: „Никъде в Европа и в обиколката си в България не можах да видя такива хубави и с такава рационална обработка земя с лозя и градини както в Лясковец”. [**Tsonev, Z. 1932:** 15].

През втората и третата четвърт на XIX в. в Лясковец процъфтява бубарството и копринарството. Широко разпространена е домашната индустрия. Местните жители отглеждат в дворовете си черничев дървета. Суровини за развитие на производството жителите извличат от горите и дворовете към кварталните църкви. През 1823 г. църквата „Св. Атанас” продава черничев дървета за 200 гр. Църквата „Св. Никола” има 15 дървета, а храмът „Св. Димитър” разполага с 60 дървета – от които 15 са в църковния двор, 2 в Чертовец и останалите са пръснати в други имоти [**Snegarov, I. 1941:** 43, 46–47]. Суровата коприна лясковчани продават на местни първенци, търговци, представители на турската власт и търновския владика на цени по ниски от пазарните. Наложеният монопол върху произведената продукция от страна на влиятелни сановници, духовници и търговци и свидетелствата за извършени от тях злоупотреби довеждат до намесата на централната власт. С везирска заповед от 15 юли 1831 г. се въвежда десятък върху продадената коприна [**Draganova, T. 1994:** 86].

След 1835 г. домашните индустрии, свързани с отглеждането на копринена буба значително се разрастват. Засаждат се нови черничев дървета. С това производство са ангажирани предимно жените и по-малките деца, като ежегодната продукция на едно домакинство се движи между 10 и 20 оки.

Точенето на коприната се извършва в двора на църквата „Св. Атанас”, в специално изградено за целта помещение – „мангани” с дължина 50 м и ширина 10 м, покрито с керемиди без таван. Местните първенци ангажират тревненски майстори за манифактурата, които са добре обучени и разполагат със специални тави и долапи. През 60-те години на XIX в. с разпространението на болестта по копринената буба, производството значително намалява [Draganova, T. 1994: 86–87]. През 1868 г. местните производители понасят значителни загуби. След Освобождението бубарството продължава да се развива, но губи стоковия си характер [Minev, D. 2004: 256, 259].

Градинарството е приоритетен отрасъл за икономическото развитие на селището през Възраждането. Този занаят се практикува предимно в Лясковец от 1720 г. до 1800 г. С отглеждането на зеленчуци и производство на семена се занимават почти всички мъже в активна възраст. Първоначалните знания и умения са внесени от млади българи, които изпълняват трудови повинности в цариградските фурни [Minev, D. 2004: 217, 268, 280].

Произведените зеленчуци в Лясковец обаче трудно намират пазари, тъй като през Възраждането българите почти не употребяват тези храни. При посещението си в Търново през 1850 г. Иван Богоров отбелязва: „Тук няма зеленчук ако и в разстояние един час да е село Лясковец, на което жителите всичките са градинари, които ходят на чужди страни да работят своя занаят, а в Търново изобщо не стъпват, че няма кой да им купува мъката, или по-добре да речем, няма що да им се купува стоката, та според това може всякой да разбере какво богатство имат жителите” [Bogorov, I. 1982: 212].

В средата на XIX в. значителна част от лясковските градинари се заселват трайно в Румъния или в крайдунавските градове. Натрупват капитал от зеленчукопроизводство и започват да развиват търговска дейност. Местните предприемачи братя Мънзови се установяват в Браила, а Петко х. Аврамов се преселва в Галац. Градинарството в Лясковец постепенно замира, но продължава да се практикува в Горно-Оряховско, Еленско и Търновско [Minev, D. 2004: 217, 268, 280].

През 50-те години на XIX в. лясковските градинари, пребиваващи в Букурещ получават от румънското правителство привилегията да излагат и

продават произведените зеленчуци на площад Бебеско в столицата без да плащат пазарна такса „серги-парасъ”. От 1864 г. с разработването на всички терени около Букурещ облекченията отпадат [Moskov, M. 1915: 87]. Лясковски градинари организират и обработват зеленчукови градини в Крайова, Фокшан, Питеш, Руи де веди, Гюргево, Олтенци, Зимнич, Плоещ, Александрия и Каракал [Ginchev, Ts. 1887: 1184–1213; 1313].

От 20-те години на XIX в. лясковски градинари се установяват и в Сърбия. Известни за историята остават братята Върбан, Цони и Иван Бънатови, които получават право от сръбския княз Михаил Обренович да разработят общинските земи в околностите на Белград [Minev, D. 2004: 267]. Прочути със своите умения в подготовката на семена и организиране на зеленчукови градини в сръбската столица стават Иван Пенков и Стоян Гайдов. Те обучават и първите градинарски работници [Minev, D. 2004: 268–269].

Лясковчани организират зеленчукови стопанства в Смедерево, Пожаревац, Неготин, Крагуевац, Кюпрля, Шабар, Унида и Гроцка [Ginchev, Ts. 1887: 1184–1213; 1313].

През 60-те години на XIX в. в Лясковец се полагат основите на първите градинарски дружества, които функционират като кредитни институти. На 1 март 1863 г. в махалата „Св. Атанас” е учредено дружество „Пчела” от учителя Петър Оджаков и градинарите Христо Мочев Качамаков, Станю Боляров и Колю Беров. На същия принцип е организирано и дружество „Градинар” в махалата „Св. Димитър”. Сред основателите на „бахчованджийския еснаф” фигурират имената на Марин Дервишев, Атанас Дуков, х. Минко Панайотов, х. Минко Караминчев, Гини Байчев, Радко Меднев и Тоню Бонев [Minev, D. 2004: 273–274, 277]. Производителите на зеленчукови семена почти столетие държат монопола върху това производство. Сред най-известните износители се нареждат Анастас Буров, Петър х. Пенков, Стоян Чергаланов, Моско Дългия и Марин Боляров. Петър х. Пенков произвежда и изнася семена за градинарите в Австро-Унгария [Draganova, T. 1994: 88–89].

От лясковски производители, зеленчуци купуват търговци от Русе, Варна, Шумен и Видин. Доброкачествената стока покрива нуждите на пазара във всички съседни селища, разположени в Предбалкана и равнината.

Икономическото замогване на възрожденското градче в значителна степен се дължи на градинарите, работещи в Румъния, Сърбия и Австрия. Всяка зима при завръщането си по родните места, те внасят приблизително около 500 000 лева капитал. Значителна част от финансите си влагат в изкупуването на земи в съседните села Циганово (дн. Правда), Козаревец, Драгижево, Шереметя и Горна Оряховица [**Moskov, M. 2009**: 208]

Основни двигатели на възрожденското стопанство в Лясковец са представителите на родовете Бурови, Узунови, Паскови, Гецови, Крънзови, Секулови. Родът Гиранлиевни произхожда от богатото село Гиран и неговите членове са крупни земевладелци. От старите чертовски родове се изявяват Козлеви, Ничеви, Кърочеви, Страшилови, Долмови, Михневи, Баеви, Бакал-Иванови, поп Костови и Стоянови [**Minev, D. 2004**: 44, 47, 57].

От началото на XVIII в. до последните десетилетия на XIX в. търговци и предприемачи от фамилията Бурови променят стопанския и социален облик на селището и чрез своята дейност съдействат за утвърждаването на модерните капиталистически форми в регионалното и национално стопанство. Най-ранните сведения за Буровия род се свързват с търговеца Кондо, живял и работил в селището в началото на XVIII в. Неговият наследник – Димо (р. между 1725/1730–п. 1790) „чияк богат и първи чорбаджия в селото и каза-та” разширява бащината търговия [**Minev, D. 2004**: 57]. С натрупаното богатство и създадено обществено влияние, той „отваря вратите” на семейството към ръководството на местната българска община [**Pletnirov, G. 1994**: 436]. Димо Буров е принуден да се оттегли от Лясковец в село Тантури (дн. Родина) за период от 13 години. След завръщането си подновява търговската дейност, която по-късно наследяват неговите синове Първи, Конди и Парашкева [**Minev, D. 2004**: 58].

В началото на XIX в. управлението на българската община в Лясковец поема х. Цони Буров – внук на Димо, станал печално известен сред местните жители с авторитарното си управление и системните злоупотреби с общински средства. Вероятно това е една от причините за трагичния му край. Той е убит пред входната врата на своя дом [**Pletnirov, G. 1994**: 436].

През 30-те години на XIX в. синовете на Цони Буров – Атанас, Първи, Парашкева и Илия (неизв.–1836) създават монопол на пазара в търговията с

коприна. Те организират домашни индустрии в Лясковец и околните села, а готовата продукция постъпва директно в семейните магазини и складове [Pletnirov, G. 1994: 437].

Лясковският кмет Илия Буров установява съдружие с търновския митрополит Иларион Критски, чорбаджи Янко от Търново, хаджи Йордан от Елена и секретарят на търговския съд Абди ефенди за износ на сурова коприна за италианския и френския пазар. Съдружниците налагат ограничения върху изкупните цени на пашкулите в Търновско по 40 гроша оката. Местните производители подават жалба до Високата порта срещу предприемачите, като настояват те да бъдат наказани от централната власт [Dokumenti. 1940: 184]. Сътрудничеството на х. Илия Буров с гръцкия митрополит и местните османски първенци приключва през 1836 г. Причините за конфликта са икономически и политически. Кметът настоява големият седмичен пазар, провеждан в Горна Оряховица да бъде преместен в Лясковец, като се стимулира развитието на стопанската дейност в селището. Илия Буров членува в антивладишката партия и участва в подготовката на Велчовата завера от 1835 г. Той е изпратен на кратко заточение и след завръщането си е отровен [Pletnirov, G. 1994: 437].

Синовеите на Атанас Буров полагат началото на новите капиталистически структури през 50-70-те години на XIX в. Търговска къща „Анастас Буров и Сие” е основана в Ляковец през 1847 г. от братята Анастас, Цони, Илия и Димитър Бурови с предмет на дейност търговия с вина и ракии и износ на добитък за Цариград, Анадола и Александрия (Египет). Стопанската и предприемаческа дейност бързо се разраства и през 1851 г. с част от натрупания капитал възрожденските търговци откриват модерна спиртна фабрика. Пречистващите инсталации са доставени от градовете Белград и Лугош (Унгария). Палелно с тези дейности братя Бурови търгуват с хранителни стоки и земеделски произведения в завещаните им бащини магазини в Лясковец. През 1861 г. търговското дружество премества централния офис на своята дейност в Горна Оряховица и тук открива голямо питейно заведение. Семейната фирма и учреденият кредитен институт разкриват филиали в Търново, Свищов и Русе [Minev, D. 2004: 292].

Братя Бурови използват землището на село Гиран в близост до Ляско-

вещ за отглеждане на зеленчуци предимно за семена. Готовата продукция предлагат на вътрешния и външния пазар [Draganova, T. 1994: 89].

Те изкупуват земи с трайни лозови насаждения. За обработката на лозята наемат работна ръка от близките села и сезонни работници от Еленско и Тревненско.

На 1 април 1858 г. Анастас Буров в съдружие с еленския първенец Михал х. Стоянов (негов вуйчо) печелят организиран от държавата търг за доставки на месо. Буров внася сумата от 36 000 гр., а неговият съдружник сумата от 24 000 гр.

На 12 април 1859 г. е установено търговско съдружие между братята Анастас и Илия Бурови, относно търговията с месни произведения. Според изготвения контракт, Илия участва в предприятието с капитал от 5 200 гр., а снабдяването със стоки и суровини и пласирането на готовата продукция се поема от Анастас.

На 6 март 1860 г. Анастас Буров обединява труд и капитал с Петър Тодоров Манчолу за изграждането на животновъдна ферма (соват) в района. Анастас внася един дял, а неговият съдружник участва с два дяла от основния капитал. Буров поема задължението да организира и ръководи производството, да набира работници и осигурява пазари за продукцията.

През 1871 г. Бурови боравят с оперативен капитал в размер на 395 551 гр. На 4 юли 1875 г. Анастас Буров в съдружие с еленския първенец Петър Райков, участват в търга за откупуване на десетъка върху харманите за вършитба.

От средата на 60-те години на XIX в. братя Бурови пренасочват свои капитали в краткосрочно и дългосрочно кредитиране и полагат основите на банковото дело в българските земи.

Братя Бурови изкупуват на безценица имоти на турски изселници от Търновския край – воденици, сгради, трайни насаждения и ниви. Анастас Буров и компания вече притежават солидно богатство, вложено в недвижими имоти и наличен капитал от търговска и банкова дейност. Към 1875 г. Бурови са собственици на седем дюкяна и дворно място в Горна Оряховица; фамилна къща, търговски магазин и фабрика за ракия в Лясковец; къща и дворно място в Търново. В продължение на десетилетия членовете на ляс-

ковската фамилия участват в управлението на общината, подпомагат развитието на училищното дело и поддръжката на църквите в града [Pletnirov, G. 1994: 438–445]. Анастас, Цони, Илия и Димитър Бурови даряват за местните училища сумата от 12 500 лева, внесени в Българска земеделска банка в учредения фонд „Братя Бурови”. От годишните лихви по сметката се обучават бедни младежи [Minev, D. 2004: 212–213].

През 40-50-те години на XIX в. Бурови подпомагат финансово издръжката на народни представители, действащи по църковния въпрос в Цариград. Стопанските дейци участват и в националноосвободителните движения на българите [Pletnirov, G. 1994: 445–446]. Бурови се адаптират успешно в следосвобожденската епоха и се превръщат в пионери на новото модерно стопанство.

Сред заможните стопански дейци в Лясковец се нарежда и Аврам Беров (1829–1884). Той установява търговска практика в Крайова (Румъния). Натрупва завидно финансово състояние от продажба на стоки в собствения бакалски магазин. В завещанието си, лясковският търговец отделя сума от 53 000 лева за благотворителност, като 10 000 лева са предвидени за поддръжката на лясковското училище в махалата Св. Димитър. През 1895 г. с натрупаните лихви от тези средства е построено девическото училище в града на мястото на турския конак, носещо името на своя благодетел [Minev, D. 2004: 212].

Марин Цонзаров (1829–1907), по-известен като член на Лясковския революционен комитет и съратник на Васил Левски, също се занимава с търговска дейност. Той наследява бащините умения в лозарството и винопроизводството. Притежава големи полски имоти и мелница в с. Кесарево, Търновско. Открива търговски магазин в Разград за продажба на вино и ракия. В редица случаи търговската му практика в българските земи и Влашко се явява успешно прикритие за пропагандирането на революционните идеи. През 1872 г. Цонзаров печели огромно влияние сред своите съграждани, като махленски кмет и главен съветник в общината. След Освобождението работи, като касиер на земеделските каси в Търновския район. Участва и в политическите борби, като привърженик на д-р Васил Радославов [Minev, D. 2004: 379–380].

Лясковският предприемач Марин Станчев (1836–1904) се занимава със земеделие и терзийство. Собственик е на търговски хан в Чертовската махала, в който се помещават занаятчийска работилница и складове за съхранение на стоки. Част от помещенията на хана са пригодени за нощувки на клиенти. Тук през 1869 г. Левски поставя основите на Лясковският революционен комитет, а по-късно на 4 април 1876 г. местните революционни дейци полагат клетва за участие в Горнооряховското въстание. След Освобождението Марин Станчев продължава да практикува терзийския занаят и ханджийството [Minev, D. 2004: 381–382].

Калчо Пасков (1840–1918) от 12 годишна възраст се заминава с градинарство. Той се установява в Белград заедно с лясковски градинари. Известно време практикува отглеждането на зеленчуци, а след това установява търговска практика в сръбската столица. Търгува с дървен материал и веялки, които внася от Сърбия в българските земи през дунавските пристанища. При транспортирането на стоките в специални сандъци, той пренася оръжие за нуждите на освободителното движение. При един подобен случай по пътя от Турну Северин до българския бряг, лясковският търговец е заподозрян от турските власти за нелегален пренос на пушки. Той успява да спаси стоката и своя живот с голям паричен подкуп. При пътуванията си Калчо Пасков доставя и революционната поща в Букурещ и Белград. Той поддържа постоянни контакти с Панайот Хитов. През 1865 г. възрожденският търговец прави парично дарение на българското ученическо дружество в Белград, което функционира и като читалище. След Освобождението, той продава имотите в Белград и се завръща в България. Афинитетът му към политиката го отвежда до позицията на народен представител при управлението на Стефан Стамболов [Minev, D. 2004: 388–389].

Андрека Енчев х. Михалев (1850–1932) се занимава с лозарство, търговия с алкохол и лихварство. Той се включва в общинското управление и през 1896 г. е помощник-кмет [Bulgarski almanah. 1896: 248]. След смъртта си завещава на общината в Лясковец сумата от 200 000 лева за поддръжка на градската болница. Волята на дарителя е изпълнена частично, тъй като определената сума стига за построяването на здравен дом и ученическа почивна станция под манастира „Св. св. Петър и Павел“. Андрека Енчев

създава фонд от 50 000 лева за поддръжка и украса на гробищата в махалата „Св. Димитър”. Открива и множество други сметки, сред които предвижда сумата от 10 000 лева за Мариновската чешма, 30 000 лева за училищното настоятелство за образованието на бедни и ученолюбиви ученици и 10 000 лева за читалище „Напредък”. [Minev, D. 2004: 214].

През втората половина на XIX в. хаджи Досю от Лясковец е собственик на земи и чифлик край село Мерданя, Търновско и притежател на стопански постройки за добитък в пасищата на Чертовец. Местният първенец се сдобива с длъжността сандък-емини в Търново. Възползвайки се от дадената му власт, х. Досю разширява своите земи за сметка на общинската гора, с което предизвиква недоволството на чертовските и лясковските жители. Възникналите брожения стават обект и на възрожденската преса през 1872 г.⁴

В края на 70-те години на XIX в. богатият гражданин емигрира от Лясковец и се установява в Русия. Неговото имущество е продадено на турският сановник хаджи Дервиш. Той от своя страна пренебрегва забраната на окръжния управител за заграбването на чужда земя и построява в близост до кошарите – къща, одая, хамбар и плевня. С подпечатаният документ за собственост от лясковските кметове, х. Дервиш владее 1500 дюлюма гори в местността „Газеро” и 200 дюлюма земи в местността „Поляните”. Постепенно умножава богатството си, като овладява земите в близост до село Златарица, горите до Добри дял и Босилковец. След време получава тапия за владение на мерата в Чертовец и Лясковец, по-известна като Райновата гора. Преди Освобождението известният турски сановник притежава 5500 дюлюма земя в околностите на Лясковец и близките села. От продажби на земеделски земи на местни жители, той печели 111 000 гр.⁵

Богатите жители на Лясковец често пъти стават обект на посегателства и грабежи през втората половина на XIX в. Трагичните събития са отразени на страниците на възрожденската преса. През 1856 г. по Връбница „дванадесет души харсъзи” убиват множество хора на пътя между Лясковец и Ряховица, които отиват на традиционния неделен пазар [Draganova, T. 1994: 82].

---

⁴ в-к „Македония“, бр. 9, 20 май 1872 г.

⁵ в-к „Македония“, бр. 9, 20 май 1872 г.

На 28 февруари 1872 г. до Бяла по пътя за Русе е нападат и убит лясковският търговец Христо Рашков. Отнети са му 300 турски лири.⁶ За същия случай информира и в. „Стара планина” през 1877 г., като допълва, че сред ограбените фигурират и няколко лясковски градинари.⁷

В писмо от 31 май 1873 г. русенският валия съобщава на мютесарифът на Ниш за започналото издирване на разбойниците, ограбили четирима търговци от Лясковец, които се връщали от панаира в Джумая [Velkov, A., P. Gryevski and S. Ivanova (eds). 1993: 432].

От началото на XVIII в. до средата на XIX в. лясковчани са освободени от раетските данъци и налози, но имат задължения към централната власт, свързани с изпълняване на трудови повинности към турската войска. Всяка пролет младежи заминават за Цариград за да пасат султанските коне или пекат сухари и хляб в беглишките фурни. Към войнишките семейства принадлежат родовете Узунови, Кондеви, Боневи, Бънанови, Коринтодорови, Борсукови, Арабаджи-Дечови и Топалови [Minev, D. 2004: 41].

С отмяната на привилегиите, натуралният данък в Лясковец започват да събират не само турските сановници, но и местни първенци. В дописка, поместена във в. „Българска дневница” от 1857 г. се споменават лясковските чорбаджии х. Доси, х. Диму, Николаяса и Моску Дългъч, които използват обществените си позиции за собствено обогатяване. Те фигурират в списъка на основните закупчици на данъци.⁸

През 1860–1862 г. Васил Козлев получава правото да събира десятъка в селата Лясковец, Добри дял и Козаревец. В периода от 1875 г. до 1878 г. натуралният данък в Лясковец събира кмета Иван Бързаков [Draganova, T. 1994: 78].

През 70-те години на века десятъкът върху земните произведения в Лясковец се продава за 120 000 гр., а същият данък на махалата Чертовец за 100 000 гр. Местните търговци участват в държавните търгове през пролетта, като внасят 1/6 от откупната цена през лятото, а по-късно при прибирането на реколтата и останалата сума на отделни вноски. Твърде често някол-

---

⁶ в-к „Нова България“, бр. 71, 17 март 1877 г.

⁷ в-к „Стара планина“, бр. 61, 3 апр. 1877 г.

⁸ в-к „Българска дневница“, бр. 3, 10 юли 1857 г.

ко лица сключват съдружие с цел откупуване на юшура и реализиране на печалби [Minev, D. 2004: 54].

От 70-те години на XIX в., в Лясковец работят 24 бакалски магазини. По-известните търговци на дребно са братя Гугучкови, Доси Цонев, Димитър Йорданов, Димитър Обрешков, Иван Т. Бързаков, търговска къща „Моско Иванов Пранинов и Сие”, Никола Бояджиев, Пенчо Генов, Стамо Миланов, Стефан Клатьев, Тошо Бързаков [Bulgarski almanah. 1896: 248–249].

Съществуват три общарски работилници, в които майсторите едновременно работят и продават своя и чужда готова продукция. Сред тях се открояват братя Байчеви, Ганчо Георгиев Денев, Динко Русков, Сава Я. Кисов, Стефан х. Русев и Пеню Николов [Draganova, T. 1994: 95].

С търговия на дървен и строителен материал се занимават фирмите на „Димитър Йорданов и син” и Ганчо Иванов. Основни износители на зеленчуци са Аврам Манолов, Атанас Панайотов, Георги Ив. Табаков и Иван Георгиев Табаков. Петър Петров търгува с шевни машини. С продажби на керемиди се занимават Йорго х. Атанасов Кондев и Йордан Йорданов.

Сред известните търговци на манифактура и галантерия се нареждат Атанас Славоев, Хаджи Васил, Димо Парашков, „Илия Кънев и Сие”, „Йорданов и Петков”, Никола Цуцуманов, Богдан Иванов Маджунков, Марин Йорданов Рашов, Моско Хр. Рашев, Петър Петков, Тодорка Иванова Шиварова, Христо Йорданов и Христо Сяров [Bulgarski almanah. 1896: 248–249; Draganova, T. 1994: 96].

Гостилници поддържат Александър Момков, Димо Троянски, Минчо Христов, Ради Райков, Стойчо Хитров, Стефан Иванов Цончев и Тодор Цонзаров. С продажбата на книжарски стоки се занимава Иван Беров. В Лясковец има две даракчийници собственост на Никола Маджунков и Ради Райков [Bulgarski almanah. 1896: 248–249; Draganova, T. 1994: 96].

До Освобождението фабричната индустрия е съвсем слабо застъпена. Освен 4 фабрики за брашна, собственост на Васил Страшилов, „Димитър А. Буров и Сие” и Стефан Н. Трифонов, друга промишленост не съществува. По-късно през 1882 г. Илия Гугучков открива първата конячна фабрика, а парната мелница е дело на Манол Стателов. През 1896 г. сред фабрикантите производители на брашно се нареждат Парашкева Дунев, Петко Гогев и Ен-

чо Пасков. С производство на спирт и вина се занимават Стайко Стайков – кмет на града, „Москов и Сие”, братя Ц. Гугучкови, Васил Н. Ганчев и Първи П. Гириджиков [**Bulgarski almanah. 1896:** 248–249].

Стопанският облик на Лясковец през Възраждането се формира на базата на традиционно развитите отрасли копринарство, лозарство и градинарство. Местни търговци и предприемачи създават монопол на пазара с коприна и организират домашни индустрии. Стопанските дейци пренасочват свои капитали в откупуване на данъци и държавни концесии. Те притежават големи чифлици и земеделски стопанства. От средата на XVIII в. до последните десетилетия на XIX в. в селището се утвърждават капиталистически производствени структури.

През Възраждането Лясковец притежава сходна стопанска характеристика с близките в исторически и икономически план селища Горна Оряховица, Арбанаси и Долна Оряховица. Географската близост с административния и стопански център Търново променя насоките в търговското поведение и съдейства за въвеждането на новите европейски модели за организиране на професионалните организации.

REFERENCES

Bogorov, Ivan. 1982. Няколко дена разходка по българските места. [Niakolko dena razhodka po balgarskite mesta]. *Сборник: Пътища и пътешественици XIV– XIX век.* [Sbornik: Patishta i pateshestvenitsi XIV –XIX vek.]. Sofia: Izd. Bulgarski pisatel, 204–246. (in Bulgarian)

Bulgarski almanah. 1896. *Български алманах за 1896 г.* [Bulgarski almanah. 1896.]. Sofia: Pechatnitsa „Liberalnii klyb”. (in Bulgarian)

Dokumenti. 1940. *Документи за българската история.* [Dokumenti za balgarskata istoria]. V. 3, Sofia: BAN, Pridvorna pechatnitsa. (in Bulgarian)

Dokumenti. 1951. *Документи за българската история.* [Dokumenti za balgarskata istoria]. V. 6, Sofia: Izd. na BAN. (in Bulgarian)

Draganova, Todorka. 1994. *Обществено, стопанско и политическо развитие на Лясковец през втората половина на XIX век.* [Obshtestveno, stopansko i politicheskoto razvitie na Liaskovets prez vtorata polovina na XIX vek.]. *Сборник: Лясковец в миналото.* [Sbornik: Liaskovets v minaloto].

Veliko Tarnovo: Izd. PIK, 75–108. (in Bulgarian)

Ginchev, Tsani. 1887. Няколко думи от историята на нашето градинарство (бахчованджилък) и за уредбата на градината. [Niakolko dymi ot istoriata na nasheto gradinarstvo (bahchovandjilak) i za yredbata na gradinata.]. *Литературно-научно списание „Труд“*, Г. I, 18-19/1887, 1183–1213; 20-21/1887, 1306–1323. (in Bulgarian)

Minev, Dimo. 2004. Град Лясковец. Минало, сегашно състояние и дейци. [Grad Liaskovets. Minalo, segashno sastoianie i deitsi.]. Sofia: Izd. „Ilinda – Evtimov” EOOD. (in Bulgarian)

Moskov, Mosko. 1915. Старият Лясковец и неговият живот. [Stariat Liaskovets i negoviat jivot.]. *Списание „Българска сбирка“*, Г. XXI, 2/1915, 84–87. (in Bulgarian)

Moskov, Mosko. 2009. Избрани страници за Великотърновския край. [Izbrani stranitsi za Velikotarnovskia kraj.]. Veliko Tarnovo: Izd. „Abagar”. (in Bulgarian)

Pletniov, Georgi. 1994. Към историята на Буровия род през Възраждането. [Kam istoriata na Byrovia rod prez Vazrajdaneto.]. *Сборник: Лясковец в миналото*. [Sbornik: Liaskovets v minaloto]. Veliko Tarnovo: Izd. PIK, 435–448. (in Bulgarian)

Snegarov, Ivan. 1941. Друг търновски църковен кодекс (за училища, енорийски църкви и манастири). [Dryg tarnovski tsarkoven kodeks (za uchilishta, enoriiski tsarkvi i manastiri).]. *Годишник на Софийския университет – Богословски факултет*, Т. XVIII, 1940/41, 1941, 1–106. (in Bulgarian)

Tsonev, Zvezdelin. 1932. История на градъ Горна-Оряховица и околността му: Лясковецъ и Арбанаси. [Istoria na grad Gorna-Oriahovitsa i okolnostta mu: Liaskovets i Arbanasi.]. Veliko Tarnovo: Petcatnitsa „Temenyga”. (in Bulgarian)

Velkov, Asparyh, Petko Gryevski and Svetlana Ivanova (eds). 1993. Опис на османотурски документи за занаяти и търговия (XVI-XIX в.). [Opis na osmanotyrski dokymenti za zanaiati i targovia (XVI-XIX v.).]. Sofia: Pечатna baza pri Narodnata biblioteka. (in Bulgarian)

Correspondence address:

Svetla Atanasova – PhD

Regional museum of history – Veliko Tarnovo

6, Nikola Pikolo

5000, Veliko Tarnovo

Tel.: (+ 359) 887 247 943

E-mail: svetla_atanasova1969@abv.bg